

Historia ornatów

Ornat to wierzchnia szata liturgiczna ubierana przez kapłana podczas sprawowania Najświętszej Ofiary. Jest to rodzaj płaszcza (peleryny) w ciągu wieków przybierającego różne kształty. Noszenie tej szaty liturgicznej jest obowiązkowe dla kapłana podczas sprawowania Mszy świętej w formie nadzwyczajnej, zaś w formie zwyczajnej stosowne dokumenty przewidują od tego nieliczne wyjątki. Zasadniczo ornaty były najbardziej i najpiękniej ozdabiane ze wszystkich szat liturgicznych i to do nich zawsze szyto w komplecie stufy, manipularze, a nawet (w pewnym okresie) alby i humerały upiękkszane tzw. parurami. Odpowiednikiem ornatu na Wschodzie jest *felon*, którą to szatę stosuje się często również poza sprawowaniem Eucharystii. Natomiast biskup bizantyjski zamiast ornatu (*felonu*) nosi podobny do dalmatyki *sakkos*.

Tzw. ornat rzymski (skrzypcowy), powszechnie stosowany po Soborze Trydenckim

Nazewnictwo

Słowo „ornat” pochodzi od łacińskiego *ornare* (czyli „ozdabiać”) i *ornatus* (czyli „ubiór”). W tradycji funkcjonują również inne nazwy: a) *penula* – pierwotne określenie ornatu oznaczające opończę; b) *paenula* – szeroki płaszcz (peleryna), całkiem zeszyty, posiadający jeden otwór – na głowę, używany w Grecji i Rzymie (wieki IV – V); c) *planeta* (późniejsza forma *paenuli*) – pierwotnie tym terminem określano płaszcz okrywający dzwony, do którego kroju ornat był podobny; termin najczęściej używany w Rzymie; d) *casula* – tak ornat nazywał już św. Augustyn, określenie to oznacza dom (domek) –

pierwotnie ornat okrywał całą sylwetę celebransa niczym dom; określenie używane głównie w Galii i Hiszpanii; e) *amphibalus* – pierwotne określenie ornatu używane w liturgii starogalijskiej. W krajach europejskich funkcjonuje również określenie *chasuble*.

Historia

Ornat wywodzi się od rzymskich i greckich płaszczów, których używano w podróży, dla ochrony przed zimnem i deszczem – często był ubierany przez tych, którzy przychodzili do cyrku, gdzie byli narażeni na złe warunki pogodowe. Wtedy też miał on formę koła i wkładało się go przez głowę. Często posiadał kaptur zwany *cucullus*. Tertulian pisał, że kształt ten został przyjęty od Lacedemończyków. Pierwotną formą ornatu była też toga używana przez bogaczy i dostojników, jednak twierdzi się, że nie miała ona wpływu na krój ornatu przyswojonego przez chrześcijan. Z biegiem czasu te pierwotne formy ornatu znikły w życiu cywilnym, a zostały się w liturgii chrześcijan. W pierwszych wiekach ornat był używany podczas sprawowania wszelkich czynności liturgicznych, w ciągu wieków stał się szatą używaną jedynie podczas Mszy świętej (XII wiek). Na przełomie X i XI wieku miała miejsce pierwsza modyfikacja ornatu - skrócono jego przednią część i szerokość. W muzeum diecezjalnym w Moguncji ornat św. biskupa Willigisa pochodzący z tamtego okresu (X/XI w.) jest długi na 157 cm z przodu i 115 cm z tyłu. Natomiast między wiekiem XII a XIII najczęściej spotykane były ornaty przypominające swoją formą dzwon (szerokie i jednakowo długie z obydwu stron). Jako że w swojej pierwotnej formie ornat był dość niepraktyczny (krępował ruch, szczególnie rąk) zaczęto go skracać. Proces ten rozpoczął się w XIII w., a zakończył się w wieku XVII, kiedy to całkowicie wykształciła się forma rzymska (choć wizytacje krakowskie z 1599 roku podają wiadomość o „już ostatecznie zreformowanym ornacie rzymskim”). W międzyczasie pojawiły się ornaty gotyckie - początkowo były one w długie i szerokie, tworzone z lekkiego materiału, jednak gdy zaczęto szyc je z cięższych i bogatszych materiałów rozpoczął się proces skracania boków. Początkowo stworzone wycięcie sięgało jedynie łokci, z biegiem czasu dosięgło ramion (wtedy też skrócono przednią i tylną część ornatu wyrównując je do linii prostej). Równocześnie ornaty posiadały coraz bardziej rozbudowaną ornamentykę. I tak dawne ornaty nie posiadały żadnych ozdób, lub był to zwykły pas (tzw. preteksta – występuje do dziś), a dopiero po upływie pierwszego tysiąclecia, szczególnie na zachodzie, zaczęto stosować coraz to cięższe i wyszukane tkaniny, które przyozdabiano złożonymi haftami. Wiele ornatów powstałych w okresie potrydenckim stało się dziełami sztuki. Najczęściej wyszywano na plecach znak krzyża. Warto odnotować, że w pewnym okresie zdobiono również alby i humerały. W albach hafty stosowano głównie na zakończeniach rękawów i dolnych jej skrajach, natomiast w humerałach naszywano prostokątne kawałki materiału, w ten

sposób, że tworzyły one jakby kołnierz dokoła szyi kapłana, co było ozdobnym zakończeniem górnego otworu ornaty. Naszycia te zwały się purarami i często ozdobnością niczym nie ustępowały ornamentyce ornatu. Zasadniczo parury wyszywano z tego samego materiału, którego używano przy ornacie. Te ozdoby zanikają po Soborze Trydenckim. Sobór Watykański II przyniósł z sobą przywrócenie dawnych form ornatu (*paenuli* i *casuli*).

Sławny wawelski ornat (gotycki) ufundowany przez Piotra Kmity, który przedstawia sceny z życia patrona Polski - św. Stanisława

Symbolika

Ornat jest symbolem ofiary krzyżowej Chrystusa, jak i ciężaru służby Bożej spełnianej przez kapłana, jako robotnika w winnicy Pańskiej. W liturgii święceń kapłańskich teksty odnoszą ornat do symbolu miłości Bożej przykrywającej wszelki grzech (por. 1 P 4, 8). Ornat spoczywa na plecach, co nawiązuje do przytłaczającego ciężaru (szczególnie, gdy ornat jest bogato zdobiony) wyrażonego w słowach modlitwy odmawiana przy jego zakładaniu jako „słodkie jarzmo Pańskie” (por. Mt 11, 30) - symbolem tego jarzma był średniowieczny krzyż widlasty - które kapłan dobrowolnie podejmuje się dźwigać. Kapłan ubrany w ornat jest też namiestnikiem Chrystusa, co często obrazuje krzyż zdobiący "plecy" tej szaty. Amalary z Metzu pisał o ornacie jako symbolu dobrych uczynków ciała (*opera corporis pia*), głodu (*fames*),

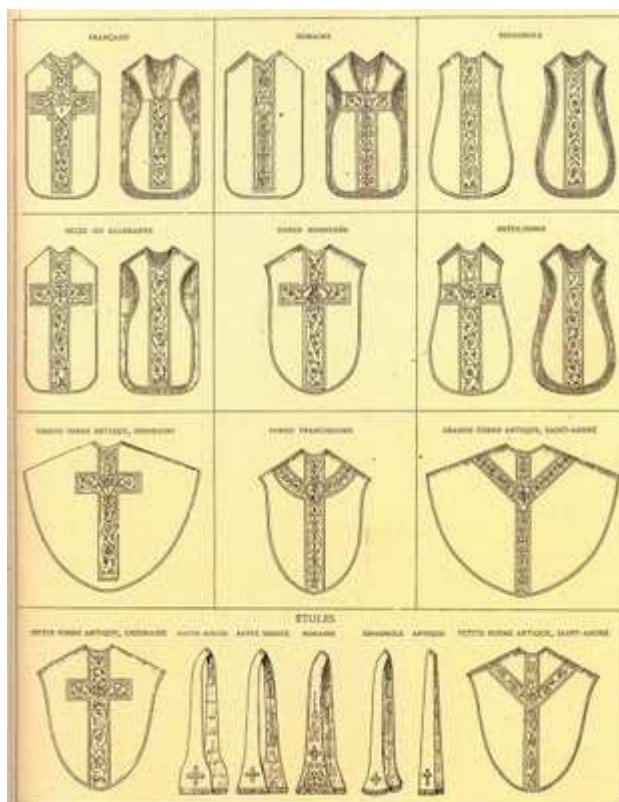
pragnienia (*sitis*), czuwaniu (*vigiliae*), ubóstwa (*nuditas*). Rupert z Deutz wskazuje natomiast na ornat – odzienie Chrystusa, czyli Kościół. Niektórzy wskazują, że ornat jest symbolem doskonałości.

Modlitwy i użycie

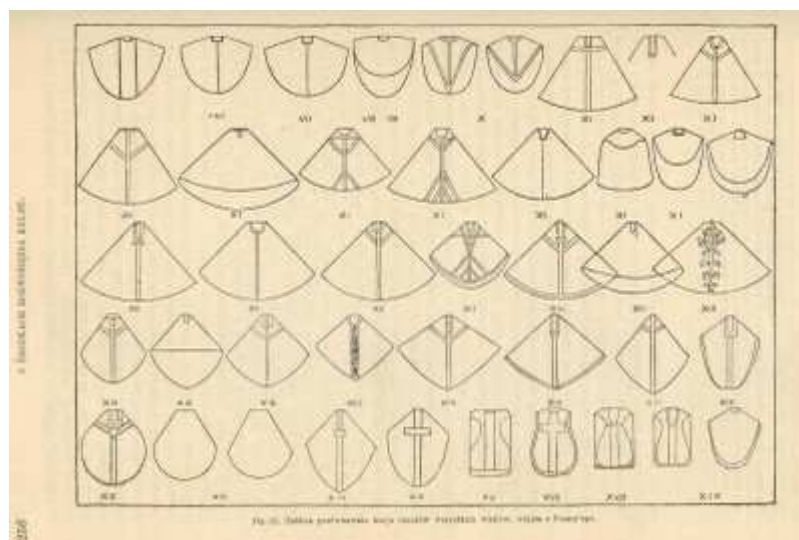
Ornat powszechnie używany jest w liturgii od około IV - V wieku (Tertulian wspomina, że *paenuli* używali chrześcijanie już w wieku III) - początkowo przy wszystkich czynnościach kapłańskich. Co ciekawe diakoni również nosili dawniej ornat, co potwierdza Pseudo German, który pisał, że w Rzymie nosili ornat wszyscy duchowni pełniący jakiegokolwiek funkcje liturgiczne (stan ten trwał do IX w.), podczas gdy w Galii zarezerwowany był tylko dla biskupów i prezbiterów. Dopiero w IV wieku pochodząca z Dalmacji dalmatyka stała się strojem wyróżniającym diakonów rzymskich - do dziś jest używana przez diakonów, biskupów i papieża. Od XII wieku ornat jest używany tylko podczas Eucharystii – wtedy to zaczęto używać kapy podczas innych liturgicznych czynności. Obecnie ornatu używa się zasadniczo przy sprawowaniu Mszy świętej (istnieją pewne wyjątki, np. w liturgii zreformowanej po II Soborze Watykańskim kapłan nie ma obowiązku przebierać się w kapę, gdy po Mszy świętej następuje inna akcja liturgiczna, którą najczęściej jest wystawienie i adoracja Najświętszego Sakramentu). Modlitwa, która odmawia się przy nakładaniu ornatu jest następująca: *Dómine, qui dixísti: Jugum meum suáve est et onus meum leve: fac, ut istud portáre sic váleam, quod cónsequar tuam grátiam. Amen* („Panie, który powiedziałeś: "Jarzmo moje jest słodkie, a ciężar lekki", daj ażebym mógł je tak dźwigać żeby zasłużyć na łaskę Twoją. Amen”). W obrządku syryjsko – chaldejskim ta modlitwa jest używana przy zakładaniu stuły, natomiast rzymska modlitwa odmawiana przez kapłanów przy zakładaniu stuły jest w tym obrządku odmawiana, gdy zakłada się ornat.

Rodzaje

W ciągu wieków istnienia liturgii wykształciło się wiele form i krojów ornatu, często charakterystycznych dla danych społeczności, czy wspólnot. Wyróżniamy następujące formy: a) rzymska; b) francuska; c) belgijsko – niemiecka; d) hiszpańska; e) brazylijska; f) św. Karola Boromeusza; g) antyczna duża i mała zwykła; h) antyczna duża i mała św. Andrzeja; i) św. Filipa z Nerii. Funkcjonują również określenia takie jak „ornat gotycki”, „ornat rzymski”, „ornat prosty”, „ornat posoborowy”, „ornat skrzypcowy”. Można napisać, że za każdym z tych określeń kryje się pewien etap rozwoju i myśli sakralnej jaką niewątpliwie była i jest sztuka wyszywania (tworzenia) szat liturgicznych. Oczywiście wymienione są tutaj jedynie te rodzaje ornatów, które są najbardziej powszechne.

Tablica z *Dictionnaire des Arts Liturgiques du XIX-XX siecle* przedstawiająca kroje ornatów i stuł

"Tablica porównawcza krojów ornatów wszystkich wieków, wyjęta z Fleury'ego" (256 strona "Wykładu Liturgji")

Wyczerpujący wykład o historii ornatu spisał bł. abp Antoni Julian Nowowiejski w II tomie swojego "Wykładu Liturgji Kościoła Katolickiego". Możemy tam znaleźć wiele ciekawostek historycznych oraz rysunków. Błogosławiony opisuje wiele różnych ornatów z wielu zakątków świata.

Na podstawie: Bartłomiej Krzych, Ornat – słodkie jarzmo Chrystusa, „Nowy Ruch Liturgiczny”, 23 XII 2008 r.